

DELIORMAN TÜRK SÖZEL KÜLTÜRÜNDE ADAM ODALARI VE ODA GELENEĞİ

Zehra KADERLİ*

Özet: Bu çalışmada, Deliorman(Kuzeydoğu Bulgaristan) Türk kimliğinin ve sözel kültürünün dayandığı tarihsel ve sosyo-kültürel kaynakları sözlü, maddî ve davranışsal boyutları ile ortaya koyan sözlü ortam kurumlarından biri olan “Adam Odası” ele alınmaktadır. Deliorman Türk yaşantısı içinde erkeklere özgü bir kurum ve sosyalleşme alanı olarak ortaya çıkan adam odasının yapı, anlam ve icrâ özellikleri incelenerek, sosyal iletişimin sağlanması ve düzenlenmesi, bireysel, sosyal ve kültürel kimliklerin tanımlanması, onaylanması ve deneyimlenmesi sürecinde üstlendiği çok yönlü işlevler değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Deliorman, Bulgaristan Türk kültürü, erkek folkloru.

Men’s Chamber (Adam Odası) Tradition in Deliorman Turkish Oral Culture

Abstract: In this article, “adam odası”(men’s chamber) which is one of the oral cultural institutions representing the historical and socio-cultural sources of Deliorman Turkish identity and oral culture in oral, material and behavioral dimension has been examined. “Adam Odası”, which is an institution and socialization area peculiar to the men in Deliorman Turkish life has been analyzed in the frame of structural, semantic and performative characteristics and of its multiple functions in the process of providing and organizing the social communication and of difining, affirming and experiencing the personal, social and cultural identities.

Key words: Deliorman (North-Eastern part of Bulgaria), culture of Bulgarian Turks, male folklore.

I. Deliorman’ın Konumu, Tarih, Toplum ve Sözel Kültür Bağlamı

Deliorman, Bulgaristan’ın Kuzeydoğusunda yer alan ve çevresine nispetle sahip olduğu emsalsiz coğrafi özellikleri ile tarih kaynaklarına geçmiş bulunan bir bölgedir. Bölgenin adı, Jireçek ve Kowalski gibi uzmanların tespitlerine göre XII. asra ait bir Bizans vesikasında “tele-orman” şeklinde yazılmıştır ve bu ad Kıpçak dilinde “deli-gür orman” anlamına gelmektedir (Jireçek 1889: 11; Kowalski 1945: 517). Osmanlı tarihçilerinin kaynaklarında “ağaç denizi”¹ olarak adından söz ettikleri bölgeye ilk Türk yerleşimi Karadenizin kuzeyinden gelen Türk kavimleri

* Dr., Hacettepe Üniversitesi.

¹ Bkz. (Aşık Paşaoğlu Tarihi 1985: 89-90; Mehmet Neşri Tarihi 1984: 67-68; Hoca Saadeddin Tarihi 1974: 112; Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1984:45, 106).

ile başlamış, Anadolu Selçuklu Türkmenlerinin gelişi ile devam etmiş ve Osmanlı döneminde bölgeye iskân edilen Türkmen aşiretleri ile tamamen pekişmiştir.²

Deliorman bölgesinin gür ve aşılması güç ormanlarla kaplı coğrafi yapısı, burada meskûn olan Türklerin diğer bölgelerle iletişim ve etkileşimini güçleştirmiş ve bu durum, burada yaşayan Türklerin etnik kimlik algılarında, kimliklerini dışavurumlarında ve kültürel yaratmalarında kendilerine özgü, dış etkilenmelere kapalı bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır. Kendini çevreden kopararak yaşamış olan bu kısmî soyutlanmışlık hâli, aynı zamanda, Deliorman Türkleri ile komşu veya uzak yörelerde yaşayan Türkler arasında tipolojik açıdan olduğu kadar, konuşma veya ağız özellikleri ile kültürel özellikler bakımından da, belirgin biçimde bir farklılaşmaya yol açmıştır³.

Deliorman Türk kimliğinin ve sözel kültürünün, Bulgaristan coğrafyasında yaşayan diğer Türk topluluklarından ve kültürlerinden farklılıklar gösterdiği görüşü, yalnızca bilimsel tetkikler ile değil; aynı zamanda, bu farklılığın yaratıcısı ve taşıyıcısı konumunda olan Deliorman Türkleri'nin kendi etnik ve kültürel kimliklerini tanımlama biçimleri ile de, desteklenmektedir. Deliorman Türkleri, meskûn oldukları soyutlanmış coğrafyada kendilerini diğer topluluklarla karışmamış ve kendi kültürlerini kadîm atalarından tevarüs ettikleri biçimde, olduğu gibi muhafaza etmeyi başarmış insanlar olarak görmektedir. Onlar bu algılarını, tarihsel süreç içinde diğer bölgelerle iletişim içinde bulunmamış olmalarına bağlamakta ve bu görüşlerini tarihi süreç boyunca aralarında, Slav-Bulgar halkı veya başka bir kavimden hiç bir kimsenin yaşamıyor olması savı ile desteklemektedirler. Dolayısıyla, Deliormanlık kavramı yalnızca burada yaşayan Türklerin bir toprağa aidiyetini değil; aynı zamanda, onlar için, içeriğini oluşturan dil ve kültür bütününe sahip olduğu ayırıcı hususiyetlerin tamamını ifade eden bir kavramdır. Deliorman Türk kimliğinin ve sözlü kültürünün bu bağlamda beslendiği tarihsel ve sosyo-kültürel kurumlara dayalı kaynakları vardır. Bunların sözlü, maddi ve davranışsal boyutları ile önemli bir bölümünü ortaya koyan ve yaratan, sözlü kültür ortamı kurumlarından biri '**adam odası**'dır.

² Deliorman Türkleri'nin kökeni ve kimlerin torunları oldukları konusunda farklı uzmanların ileri sürdüğü görüş ve deliller hakkında daha geniş ve toplu bilgi için bkz. (Kaderli 2004: 14-60).

³ Deliorman Türkleri'nin Osmanlı'dan önce bölgeye gelen Türk kavimlerinin torunları olduklarını ileri süren Kowalski'ye göre, Deliorman Türkleri kuvvetli yapıları, ağır hareketleri ve çok yavaş konuşmaları ile tefrik edilirler ve bu özellikleriyle komşuları olan Tozluk yöresi Türklerinden ayrılırlar (Kowalski 1949: 480). Benzer bir görüş de, Kiel tarafından ileri sürüldü. Kiel de, yapmış olduğu çalışmada Deliorman Türklerinin Anadolu'dan gelmediklerini vurgular ve bölgede yaşayan Türklerin uzun boylu, atletik yapıya sahip, koyu mavi gözlü olmaları ile bu durumun teyid edildiğini belirtir (Kiel 1994: 141).

Adam odası, temelde, Deliorman Türk toplum yapısını ve bu yapı içinde biçim kazanan yaşam şekli ve bireyler arası ilişkileri belirleyen dini anlayışın ortaya çıkardığı bir kurumdur. Deliorman Türk nüfusunun bir kısmı Alevî-Bektaşî inancına mensup olmakla birlikte, nüfusun çoğunluğunu Sünnî inanca mensup Türkler oluşturmaktadır.⁴ Bu muhafazakâr yapı, Sosyalist Bulgar Devletinin 1950 yıllarından sonra hız kazanan, Türkleri kimliksizleştirme planı ve uygulaması karşısında, Türk kimliğinin ve kültürünün korunması bağlamında güçlü bir zırh işlevi görmüştür. Buna mukabil, aynı yapı ve tutum, kendi içinde kadın ve erkeğin yaşantısını, toplumsal ilişkiler ağındaki konumunu da, kendi iradesi ile birbirinden ayırmıştır. Deliorman Türkleri arasında bu nedenle kadının ve erkeğin günlük yaşantısını icrâ ettiği alanlar ve ortamlar, birbirinden tamamen farklı biçimde düzenlenmiştir. Böylece, Deliorman Türkleri arasında, kadınlar ve erkekler için, kendilerine özgü iki farklı yaşam alanı yaratılmıştır. İşler, faaliyetler, ihtiyaçlar ve eğlenceler, tarih boyunca bu iki yaşam alanının sınırları içinde cinsiyet ayrımı göz önünde tutularak yürütülmüştür. Deliorman kültürü ve yaratıcılığı uzun bir süre bu ikili yaşam alanları içinde gelişimini sürdürmüştür. Toplum içinde iki cins arasında bölüşürülen bu farklı yaşam ve faaliyet alanları, hem kadınlar ve hem de erkekler için her düzeydeki bireysel ve toplumsal kimliklerin tanımlandığı, yeniden yapılandırıldığı, onaylandığı, deneyimlendiği ve aktarıldığı son derece işlevsel ortamlardır.

Deliorman erkekleri için “*adam odaları*” doğrudan doğruya bir yaşam alanıdır. Deliorman erkeği bu odalarda kimliğini, kimliğinin onayladığı davranış kalıplarını kazanır, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılar. Dolayısıyla, Deliorman adam odaları’ni incelemek, sadece Deliorman Türk kültürünün bir yaratıcılık ortamını değil, aynı zamanda tarihî süreç boyunca bu bağlam ve ortam içinde kendini yetiştiren Deliorman erkeğinin geçirdiği ve yaşadığı bu alanı ve bu alan içinde yaptığı faaliyetleri ve bunların bağlamları ile işlevlerini öğrenme fırsatı verecektir.

II . Tarihi Süreç İçinde Deliorman Adam Odası, İcrâ Bağlamı, Özellikleri ve İşlevleri

Deliorman’da *adam odası*, hayatı renklendiren bir uygulama alanı, ya da uygulama alanı olmanın çok ötesinde, doğrudan toplumsal yapının sürekliliğini sağlayan bir yaşam ve yaratma alanı, bir ‘sosyal’ kurum olmuştur. Çünkü, bu

⁴ Deliorman yöresinin sunni inanca mensup Türk köylerinde adam odası, kadınlar ve erkekler arasında yaşam ve faaliyet alanlarını bu bağlamda birbirinden ayırır. Bu sosyal kurum, yörede, her iki cins arasında iletişim alanlarının her anlamda sınırlanmasına yol açar ve böyle bir anlayışı yansıtır. Ancak, yörede Alevî-Bektaşî inancının hâkim olduğu yerleşim birimlerinde cinsler arası iletişim biçimleri ve sınırları sunni Türk köylerinden farklıdır. Bu inançların sahibi Türkler arasında cinsler arası iletişim daha geniş ve daha serbest bir yapı içinde sürdürülür. Deliorman’ın Alevi-Bektaşî Türk köylerinde, adam odalarının işlevlerini yüklenmiş kurum ve mekânlar karşımıza tekkeler, türbeler ve cem evleri gibi bir çeşitlilik içinde çıkar.

odalar, yalnızca Deliorman insanının basit, günlük ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamamış; aynı zamanda kimliğinin ve yaşam biçiminin, töre ve geleneklerinin de sürekliliğini sağlayarak, bir anlamda kültür ve yaşam bütünüünün koruyucusu olmuştur. Deliorman Türklerinin yaşam biçiminin ve zihniyetinin bir ürünü olan **adam odası**, bu bakımdan da önemli bir kurumdur. Bu odalar, yörede hâkim yönetimlere ve kültürlerle nispetle, üç farklı dönem içinde değerlendirilmek zorundadır. Birinci dönem, Osmanlı Türk yönetimi dönemi; ikinci dönem, Bulgaristan Slav yönetimi dönemi ve üçüncüsü de, Türkiye’de Göçmenlik dönemidir.

a. Osmanlı Türk Yönetiminde Adam Odası/ Köy Odası

Deliorman topraklarının Bulgar Slav yönetimi altına girmesinden önce, yörede **adam odası** adıyla bir kurum bilinmemektedir. Türklerin yönetimi döneminde her Deliorman köyünde bir köy odası vardır ve bu odalar, aynı zamanda devletin malı sayılmaktadır. Köyün idaresinde bulunan muhtar, bu odanın açık tutulmasından ve işletilmesinden sorumludur. Bu oda’nın yeri muhtarın iş gördüğü binanın, ya da evin hemen yanındadır. Köy ile ilgili bütün işler burada görüşülüp burada karara bağlanmaktadır. Köyden geçen yabancılar, bu oda’da ağırlandırmaktadır (Öztürk 2002; Hacıoğlu 2002). Türklerin yörede hâkimiyet döneminde köy nüfuslarının çok geniş olmaması halkın bu bir tek oda ile yetinmesini kolaylaştırmıştır.⁵ Çünkü Osmanlı Türklerinin yaşam biçimi içinde kadın ve erkek günlük faaliyetlerini ayrı yerlerde sürdürmektedir.

⁵ Köy yaşantısının ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı ve ihtiyaçlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan köy odaları, özellikle geçmiş dönemlerde Anadolu köy yaşantısı içinde de çok yönlü işlevler üstlenmişlerdir. Anadolu’nun farklı bölgelerinde köy odası, misafir odası, oda, selâmlık şeklinde karşımıza çıkan bu kurum ve ortamlar, köy yaşantısının sosyo-ekonomik ve kültürel yapısında büyük değişimlerin yaşanmaya başlamadığı dönemlerde, misafir ağırlama yeri, temel iletişim, etkileşim ve eğlence ortamı, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin tartışılıp karara bağlanarak düzenlendiği mekânlar olarak kullanılmış ve işlev görmüşlerdir. Çoklu işlevleri çerçevesinde müstakil bir kurum haline gelmiş olan köy odaları, aynı zamanda Anadolu’nun bazı bölgelerinde diğer geleneksel kurum ve teşkilatların (Yâren, Delikanlı Teşkilatları) icrâ ortamları olmuşlardır (Balaman 1971-1972; Er 1988; Kutsal 1961; Numan 198; Önal 1986; Uslu 1986-1987). Diğer işlevlerini zamanla yitirmiş olan köy odalarının, eğlence ortamı olma işlevlerini göreceli olarak daha uzun süre devam ettirdikleri görülmektedir. Odalar, kış sohbetlerinin (Bayrı 1938) , kış eğlencelerinin (Özen 1977), gezeklerin (Dağlı 1935) ya da barana sohbetlerinin (Karabulut 1986) yapıldığı ve dolayısıyla, yerel kimliğe, tarihe ve kültüre özgü sözel, davranışsal ve maddi unsurların ve birikimlerin gösterimlendiği ve genç kuşaklara aktarıldığı ortamlardır. Anadolu köy odalarının yerel bağlamları içinde gösterdikleri özellikler ve tarihsel süreçte gördükleri işlevlerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Akça 1945; Ataman 1978; Başoğlu 1981; Bilir 2004; Demiray 1979; Ekici 1990; Güzelbey 1983; Kutsal 1965; Kuzucular 1982; Subaşı 1991).

Türklerin kendi yönetimleri altında geçen hayatlarında Deliormanlı kadınlar, işlerini yapmak için birbirlerinin evine gidip gelirken; bu durum, erkekler arasında söz konusu değildir. Hiçbir yabancı erkeğin ev halkının yaşadığı iç avluya girmesi veya getirilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla, erkeklerin birbiriyle kuracakları bütün iletişimin alanı dışarıda, bir başka yerde oluşturulmak zorundadır. Bu nedenle de, erkekler kendilerine, bu imkânı sağlayacak adam odalarını meydana getirmişlerdir. Erkek odalarının bu dönem içinde hem resmî, hem de gayri resmî bir hüviyete sahip olduğu söylenebilir.

Köylü, kendisi ve köy ile ilgili bütün idârî meseleleri bu odada öğrenmekte, tartışmakta ve karara bağlamaktadır. Fakat aynı zamanda, her erkek, kendisi dışındakilerle bütün ilişkilerini ve iletişimini bu odalarda sağlamaktadır. Kısacası, köylü için bu ortam bireysel, kültürel, sosyal ve iktisâdî ihtiyaçların konuşulduğu, tartışıldığı ve karşılandığı bir iletişim ortamı, bir sosyal kurum, bir sözlü eğitim kurumu, bir buluşma yeridir. Fakat köy odası, erkekler için, sadece ciddi meselelerin konuşulduğu bir yer değildir; burası, aynı zamanda köy erkeklerinin kendi başlarına eğlendiği, zamanlarının çoğunu geçirdiği, çeşitli meselelerin konu edilebildiği bir toplanma, bir söyleşi/sohbet yeridir.

b. Bulgar Slav Yönetimi Döneminde Adam Odaları

Bulgar Slav yönetimi ile birlikte, doğal olarak Deliorman Türklerinin içinde bulunduğu bütün şartlar da değişmiştir. Yeni dönemde artık, bu topraklar, Bulgaristan Slavlarının toprağıdır ve üzerinde yaşayan Türkler de, bu ülkenin istenmeyen azınlığı konumundadır. Köylerin bütün idârî ve iktisâdî yönetimi onların elindedir. Dolayısıyla, burada da, Türklerden kalan bütün kurumlar ve bu cümleden köy odaları da ortadan kaldırılmıştır.

Deliorman Türkleri, köy odalarının ortadan kaldırılması üzerine, yerine *adam odaları* adıyla yeni bir kurum oluşturmuşlardır. Köy odalarının işlevini de yüklenmiş bulunan bu odalar, kendine has bütün hususiyetleri ve işlevleriyle bu dönemde daha büyük ihtiyaçları karşılar duruma gelmiştir.

Başlangıçta köy odalarının kaldırılması ile Deliorman Türklerinin yaşam düzeni içinde büyük bir boşluk olduğu söylenebilir. Çünkü, yerel deyiminde “*kaçarlı olma*” anlayışına dayanan yaşam düzeni, en azından erkekler açısından, bu düzenin uygulanma mekânları olan odaların kapanması ile bozulmuştur. Ancak, bu ihtiyaç, zamanla evlerin mimarî yapısında yapılan yeni düzenlemeler yoluyla, her evin dış avlusuna, evin erkeğinin konuklarını ağırlayabileceği bir adam odası inşa edilmesi ile yeniden karşılanmıştır. Buna göre evlerin mimarî düzeni, iç avlu-*haremlik* adı verilen ve kadınların zamanlarını geçirdikleri bölüm ve *selamlık-adam odası* adı verilen bölümden oluşmaktadır.

Adam odaları, Bulgar baskısının kendisini yoğun olarak göstermeye başladığı süreç ile birlikte geleneksel işlevlerinin yanında oldukça önemli bir misyon

yüklenmişlerdir. Dış ortamda hiçbir şekilde Türk kimliğini ve unsurlarını yaşayamayan ve gösteremeyen Türkler için bu odalar, Türklüğün hemen her boyutta ve biçimde en serbest yaşandığı ve yaşatıldığı ortamlar olmuştur. Bu durum, oda'ya ve onun taşıdığı anlama, gördüğü işleve, orada yapılan işlere ve her şeye kutlu bir anlam yüklemiş ve sınırları içinde yer alan bütün unsurları kalıplaştırarak zamanla bir yeni kurumun/geleneğin oluşmasını sağlamıştır.

c. Misafir Ağırlama Yeri Olarak Adam Odaları

Misafirperverlik, Deliorman Türk yaşantısı ve kültürü içinde büyük bir öneme sahiptir. Deliorman'dan 18. asırda geçmiş olan bilgin D. Kantemir, Deliormanlıların misafirperverliğini şu sözlerle anlatır:

“Silistre yakınlarında Türklerin Deliorman dedikleri bir orman vardır. Bunların halkı köken bakımından, Türk olup buraya Asya'dan gelmişlerdir. Bugün bunlara Çitak denilmektedir. Çitaklar misafirleri çok severler. Bunların köylerinden herhangi bir yolcu geçtiği zaman, ulus ve din ayrımı yapılmadan, her ailenin ebeveyni kapının önüne çıkar ve sonsuz bir nezâketle evlerine dâvet ederler ve Allah ne verdiyse (bu, bunların kendilerine özgü dâvet sözleridir) yemeleri için sofralarına buyur ederler. Bu çağırılarını kabul eden yolcu, eğer üç kişiden fazla değilse, atlarıyla birlikte, üç gün üç gece hiçbir kuruş almadan misafir ederler ve dünyada eşi olmayan bir sevgi ve insanlıkla ağırlarlar. Bunlar misafirlerine yumurta, ülkelerinde bol bulunan bal ve külde pişmiş ekmeğe ikrâm ederler. Belirtilmeye değer bir şey varsa, o da misafirlere ayırdıkları küçük evlerdir. Bu evin ortasında, yolcuların istirahat edebilecekleri, her tarafı minderlerle çevirili bir ocak vardır.”(Kantemir 1979: 283).

D. Kantemir'in sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Deliorman insanının erkek misafir ağırlama yeri, evlerin adam odalarıdır. Odalar, eve gelen erkek konukların, özellikle kadınların yanına gelmeyecek kişilerin ağırlandığı yerlerdir. Deliorman'a gelen hiçbir erkek misafir evin içinde ağırlanmaz. Dolayısıyla, bu odalar, sadece köyün adamlarının toplandığı ve sohbet ettiği yerler değil; aynı zamanda, dışarıdan gelen yabancı veya tanıdık kişilerin de ağırlandığı yerlerdir.

Deliorman'da, yerel deyimıyla, bir *odanın işlemesi* (sürekli açık ve hazır durumda olması) evin erkeğinin sorumluluğuna bağlı gibi görünse de, odanın düzeni, işleyişi ve talep edilir bir yer olması, bütünüyle, evin hanımının göstereceği ihtimam ve çabaya bağlıdır. Deliormanlılara göre: *“(kendisini) meydana çıkaracak karısı olmayan adamın odası olmaz, olsa da geleni bulunmaz”* (Haşimoğlu 2002). Bir erkeğin zengin, ya da fakir olması, muhabbetinin iyi ve itibarının yüksek olması, onun odasının işlemesi için yeterli değildir. Çünkü, bu odanın eşyasını diken, dokuyan, ocağını yakan, temizleyen, ikramını ve yemeğini hazırlayan kişi, evin kadını'dır. Kadının gayreti ve rızâsı olmadan evin erkeği oda'ya misafir getiremez (Kaderli, S. 2002; Kaderli, Z. 2002). Bir Deliorman erkeğinin oda içinde dilediği gibi meydana çıkması, yâni oda'nın icrâsını tam anlamıyla gerçekleştirmesi, bulunduğu çevre içinde erkek kimliğinin onaylanması anlamına gelmektedir. Bir

Deliorman erkeği için karısının kendisini meydana çıkarması, kimliğinin onaylandığını göstermesi noktasında bir övünç kaynağıdır. Deliorman erkekleri arasında bu durumu destekleyici şöyle bir hikâye anlatılmaktadır:

“Üç adam odada konuşuyorlarmış. Birisi sormuş ‘ Bu odayı sen mi işletiyorsun, karın mı bā?’ demiş. Öteki ‘Benim karım beni çok iyi meydana çıkarır bā’ demiş. Hepsi aynı şeyi söyleyince aralarından biri ‘ Hepimizin karısı var, saat 12 olunca deneyeceğiz ve göreceğiz bakalım bu odaları karılarımız mı işletiyor, biz mi işletiyoruz.’ demiş. Gece saat 12 olunca önce birincinin evinin camına gitmişler. Tık tık vurmışlar cama, karısı içeride yatıyormuş adamın. Adam bağırmış ‘ Mari kalk hadi bā misafirler geldi’ demiş. Bunun üzerine karı içeriden ‘Behey şimdi misafir sırası mı bā’ diyerek uyumaya devam etmiş. Bunu gören öteki adamlar ‘Anladık, demek ki odayı sen işletiyorsun seni meydana çıkaracak yok’ demişler. İkinci adamın camına varıp vurmışlar bu sefer, kadın içeriden bağırmış ‘Bu vakıtlar misafir mi olurmuş’. Bunun üstüne ikinci adamın da cevabını vermişler. Üçüncü adamın camına gelmişler, ama cama vurur vurmaz üçüncünün karısı hemen ayaklanmış ve ‘Ne oldu bā?’ diye sormuş, kocası da ‘Kalk ateşi yak misafir geliyor’ demiş. Bunu duyan karısı hemen yerinden fırlayarak ‘Hadâ Bismillah buyurun’ deyip kalkmış, yastığı yorganı attığı gibi hiç uyumuyormuş gibi kalkarak işe koyulmuş. Bunu gören diğer adamlar ‘Seni meydana çıkaracak kişi varmış bā, senin odan niye işlemez ki’ demişler.”(Kurtuldu 2002).

Yukarıdaki hikâye, Deliorman Türkleri arasında adam odası sahibine ve eşine hangi çerçeveden çevresinde bakıldığı ve değerlendirdiği konusunda kendi içinden bakışı yansıtan güzel ve çarpıcı bir örnek sayılabilir.

d. Adam Odalarının Dış ve İç Mimari Özellikleri

Adam odalarının yapısı, büyüklüğü ve döşemesi, tezyinî ev sahibinin durumuna göre ufak tefek çeşitlilikler gösterebilir. Tek katlı bu küçük yapıların girişi, asıl evin girişinden farklıdır ve evin dış kapısının hemen yanındadır. Ev ile oda arasında yaklaşık 10 m’lik bir mesafe vardır. Oda’nın dış kısmında *sundurma* (çıkma)’sı, içeriye girildiğinde giriş kısmında *selâmlık* adı verilen tahtadan yapılmış bir bölmesi bulunur. Oda’ya giren her adam selamlıktan geçerek *comât* (cemaat)’a selâm verir ve sonra yerine geçip oturur. Kapının yanbaşıda ise, *yüklük* bulunur. Yatılı kalan misafirler buraya yüklenmiş olan yorgan ve döşeklerde yatırılır. Odaların tabanı *hasır* döşelidir ve çoğunlukla bu hasırların üzerine *araba palası/cenaze kilimi* adı verilen dokuma bir kilim serilmektedir. Dört köşe odanın dört bir tarafı *dimi döşekler*, *dimi* ve *kırmızı yastıklar* ile kaplanmıştır.

Döşekler oturmak için kullanıldığından, içleri yün ile, yastıklar yaslanma işlevi gördüğünden içleri saman ile doldurulmuştur. Oda’nın çıkışına yakın bir yerde *koca ateşlik* adı verilen bir şömine vardır ve bu ateşliğin üzerinde de *sergen* asılıdır. Sergen’e kahve takımları konur ve sergenin üzerine de *çevreler* serilir. Çevreler, varsa evin gelininin çeyiz çevresi; yoksa, evin kızının çevrelerinden olur ve bunlar,

her gün değiştirilmek zorundadır. Oda'nın ayrı bir *su testisi* vardır ve odada, ateşliğe yakın bir yerde, duvara dayalı bir şekilde durur (Kaderli, S. 2002).

Köyde her evin bir adam odası olduğu gibi, köyün mahallelerine göre sürekli işleyen ve açık tutulan müşterek bir adam odası da bulunmaktadır. Her evin adam odası, her gün açık olmayabilir ve sadece gerekli zamanlarda kullanılıyor olabilir. Fakat, her mahallede 24 saat açık olan adam odaları da vardır. Bu durum, tamamiyle ekonomik yeterlik ile ilgilidir. Çünkü, bu odaların çalışması ve açık olması için gerekli olan her şey sadece, adam odası sahibi tarafından temin edilir. Bir oda sahibinin gelenlerini iyi ağırlaması ve ikramını devamlı olarak sunması için halinin vaktinin yerinde olması şarttır. Fakat, bir odanın işlemesi sadece sahibinin el açıklığı, ya da ikramına bağlı değildir. Oda sahibinin karakteri, köylü ile arasındaki iletişimin niteliği, boyutu ve cemiyet içinde sahip olduğu itibar, odanın işlemlerini tayin eden ikinci bir önemli etkidir. Bu nedenle, çevresiyle oldukça ilgili, muhabbeti iyi olan ve sözü dinlenen, ikramı aynı kalitede ve usulde sürdüren ve odayı sürekli olarak hazır tutup muhabbet etmeye gelecekleri bekleyen kişilerin odaları sürekli olarak işler. Köyden geçen ve kimseyi tanımayan kişiler gecelerini, sürekli olarak bu türde işleyen odalarda geçirirler ve karşılıksız olarak en güzel şekilde ağırlanırlar (Kurtuldu 2002; Haşimoğlu 2002).

e. Adam Odalarına Katılanlar ve Odaların Meclis Düzeni

Deliorman adam odaları kendi içinde, *adam odası* ve *genç odası* olarak ikiye ayrılır. Yaşı 25'in altında olup evli olmayan erkekler, adam odalarına gidemezler. Çünkü, bu odalar, evli barklı, yaşını başını almış erkeklerin kaldıracabileceği bir ortama ve davranış âdâbına sahiptir. Henüz durulmamış, görmüş geçirmemiş ve anlatacak bir birikime sahip olmayan, Deliormanlı ifadesiyle, adam yerine konmayan kişiler, hizmet etmek için bile olsa, bu ortamlara kabul edilmezler (Kaderli, H. 2002).

Adam odasına giden kişi, giyinişinden oturuşuna, konuşmasından kahve içişine kadar herşeyiyle kalıplaşmış bir yapıya sahiptir. Adam odasına gelen erkekler başlarında takke, belinde zincirli saat, cepkeninde cigara tablası taşırlar. Deliormanlıların ifadesiyle, oda adamı görünüşüyle tam bir Osmanlı/tam bir Türk gibi görünmelidir (Kaderli, N. 2002).

Adam odasına gitme zamanı, akşamdır. Odalar, her zaman yatsı namazından sonra dolmaya başlar. Oda'ya girildikten sonra yapılacak olan her hareketin bir anlamı ve kalıplaşmış şekli vardır. Oda sahibi diz üstünde oturup misafirlerini bekler. Beklenen misafirlerin, yatsı namazından sonra, bir bir gelmeye başladığı görülür. Her giren selâmlık'tan selâmını verir ve içeri geçip yerini alır.

Adam odasına gelip kapıdan içeri giren kişi, önce içeri bakar; eğer içeride bulunanlar oturur durumda ise: "Selâminaleyküm" diyerek odada bir yere geçip oturur. Fakat, o içeri girdiğinde, içeride bulunan kişi veya kişiler, uzanır bir

durumdaysa ve bunlar, giren kişiyi gördükten sonra doğrulup selâm almak için hazırlanmıyorsa, içeride değil bir kişi, otuz kişi bile olsa, kimseye selâm vermez. Oda içindeki oturma düzeni yaşa, itibara ve eğitime göre belirlenir. Odanın ortasında, yani üst köşede en yaşlılar ve en hürmet gösterilen kişiler oturur. Ancak, her evde, odanın üst köşesi, yaşına bakılmaksızın gelecek misafire ayrılır. Bu hareket, misafire duyulan hürmetin en büyük ifadesidir (Kaderli N. 2002; Kurtuldu 2002; Kaderli H. 2002).

f. Adam Odalarında Muhabbet ve Muhabbet Konuları

Adam odasında muhabbet/ söyleşi, beklenen erkek misafirlerin hepsinin gelmesiyle birlikte başlar. Muhabbetin başlamasından yaklaşık üç dakika sonra, oda sahibi, içeride bulunan herkese sırayla: “*Mârâba/ Merhaba*” diyerek muhabbete katılmaları için her birini davet eder. Oda muhabbetinin en önemli özelliklerinden birisi, bu ortamda konuşulanların katıyetle dışarı çıkmamasıdır. Konuşulanları dışarıya taşıyan biri tespit edilirse bu kişi için önce : “Demek varınca karısına anlatıyor” denir ve oda ortamından uzaklaştırılır.

Odada muhabbet etmenin, daha doğrusu bu ortamda konuşmanın ayrı bir usûlü vardır. Konuşma en büyük kişiler tarafından başlatılır ve konuşma sırasında odaya çok büyük bir sessizlik hâkimdir. Deliorman ifadesiyle, oda muhabbeti “*karıların sümek işlemesine benzemez*”. Ağır ve oturaklı konuşmasını bilmeyen kişi, bu mecliste kesinlikle söz alamaz. Deliorman adamının konuşmasındaki ağırlık ve söze hâkimiyeti, aynı şekilde onun, bulunduğu yerde, heybetli oturuşu ile tamamlanır.

Bir Deliorman adamının bu mecliste on kelimelik bir cümleyi söyleme süresi yaklaşık beş dakikayı alır. Fakat, onların bu ağır konuşma tarzına mukabil, oda içinde herkesin konuşma süresi çok uzun değildir ve genelde her adam muhabbete katılacak süreye sahiptir. Sözün bir başkasına geçmesi sırasında sözü alan kişi espiri yaparak “*Benim boğazımı tâcık (demir alet) kesti bâ*” der. Bu söz, onun söyleyeceklerinin çok olduğunu ve sabırsızlandığını göstermesinin espirili biçimde bir dışavurumudur. Odada yabancı bir misafirin bulunması durumunda söz söyleme zamanının büyük kısmı bu kişiye verilir. Bu misafirperverliğin ve misafir ağırlamanın bir başka cephesidir. Odada bulunan köyün erkekleri, dışardan gelmiş misafirlerinin ilgi alanını bularak, ona bir konuşma ortamı yaratırlar. Çünkü, Deliorman’da misafir, kendisine konuşma ortamı hazırlanmadığı, söze davet edilmediği sürece kesinlikle bu mecliste konuşmaz (Kaderli, N. 2002; Hacıoğlu 2002; Haşimoğlu 2002; Kurtuldu 2002).

Adam odası muhabbetlerinde öncelikli olarak günlük işler, olaylar ve mevzular üzerine sohbet/söyleşi olur. Siyaset, bu odada çok nadir konuşulan konulardan biridir. Çünkü, ortada konuşulacak tek bir siyaset vardır ve bu da, Bulgar yönetiminin ve rejiminin yürüttüğü baskıcı siyasettir(Kaderli, N. 2002). Ancak, bunun yerine, odada, Slav-Bulgarların Türklere yaptığı zulüm, baskı ve eziyetler konuşulur ve daha çok, bu bağlamda eziyete maruz eski mazlumlar ile yeni

müştekiler konuşur, hiç bıkmadan onların hikâyeleri dinlenir. Sohbetin ikinci kısmını, dinî konular oluşturur. Bu konuda, daha çok bilgi sahibi kişiler konuşur, peygamberlerden, namazdan, sünnetlerden ve dünyanın fâniliğinden söz ederler(Hacıoğlu 2002).

Sohbetin son kısmını, *şeytan hikâyeleri* adı verilen memoratlar oluşturur. Hemen her Deliormanlının anlatacak bir şeytan hikâyesi vardır. Pınarlar, Samanlıklar, Avıl (avlu) dipleri ve dar sokaklar şeytanların insanın karşısına bir anda çıktığı yerlerdir. Memoratların içeriklerine göre şeytan, kurt, köpek, piliçli tavuk ve ışık kütlesi (fenerli) suretlerinde halka görünmektedir.

Adam odaları muhabbet meclisinde korkutucu/ürperti verici şeytan hikâyeleri, oda ortamında öylesine ürkütücü bir şekilde anlatılır ki; ertesi gece, bu olaydan etkilenen kişi, karanlıkta gördüğü her çalıyı zihninde şeytan yaparak kendiliğinden bir olay hikâyesi yaratır. Muhabbet meclisinde bu olayların anlatılmasından etkilendiği farkedilen kişiler, oda çıkışlarında dostları tarafından şaka niyetiyle, özellikle korkutulur. Birkaç kişi beyaz çarşafa bürünerek yolun kenarında saklanır ve korkan kişinin üzerine atlar. Bu nedenle korkup ölen kişilerden söz edilir. Oda *comâtinin* (cemaat) dağılma zamanı, herkesin korkusunun dağılmaya ve azalmaya başladığı, cesaretini toplayıp eve gitmeye karar verdiği zamandır. Korku yüzünden meclisin muhabbetini sabaha kadar uzatmaya çalışan kişilerin olduğu da görülür(Hatipoğlu 2002).

Oda muhabbetini oluşturan konuşma konuları, dönemlere ve halkı meşgul eden meselelere göre değişiklik göstermektedir. Bulgar eziyeti ve baskısının daha az hissedildiği dönemlerde yapılan muhabbetin daha kaygısız ve eğlendirici bir niteliğe sahip olduğu anlatılır.

g. Adam Odalarında İkrâm

Oda'nın değişmez tek parçası ve en özel ikramı, kahvedir. Bunun yanında, misafirlere keten helvası ve lokum ikram edildiği de görülür. Ancak, kahve, Deliorman adam odasının tek ve en kutlu içeceği. Deliorman adamı için kahve, Osmanlı Türklerinin yöreye ve kendilerine bıraktığı en büyük miraslardan biridir. Türk erkeği olmanın en ayırt edici özelliklerinden biri kahve içmesidir. Deliorman Türkleri arasında kahvenin hayatlarındaki önemini şöyle bir anlatı ile vurgularlar:

“Deliorman'a gelen bir Alman doktoru Türkler tarafından ağırlandığı bir gecede onların yemek yiyeşleri karşısında şaşır kalmış ve 'Bunlar bu yemekleri yerse sabaha çıkmaz ölürlere ya da yarın sabah bana gelirler' demiş. Sabah olmuş fakat Türklerden ne gelen ne giden...Bunlar niye gelmedi ne oldu diye merak eden doktor onların yanına gitmiş ve 'Ben illâ ya gelirsiniz ya da ölürsünüz diye düşündüm, siz ne yapıyorsunuz da bu kadar yemeği yiyip bir de sabaha çıkıyorsunuz?' demiş. Onlar da 'Biz bir şey yapmayız doktor, yalnız yemekten iki saat sonra bir filcan kahve içeriz o kadar' diye cevap vermişler ve arkasından 'Gösterelim sana nasıl olduğunu'

DELİORMAN TÜRK SÖZEL KÜLTÜRÜNDE ADAM ODALARI VE ODA GELENEĞİ

diyerek bir torbanın içine akşam yenen bütün yiyecekleri doldurmuşlar, saatler geçtikçe yiyecekler ekşiyip torba şişmeye başlamış. 'Yapalım şimdi bir filcan kahve de görelim ne olduğunu' diyen Türkler kahveyi yapıp yavaşça torbanın içine dökmüşler. Kahvenin torbaya yayılmasıyla torba küçülürmüş, bunu gören doktor da 'Haaa şimdi anladım siz niye bu kahveyi içiyorsunuz' demiş." (Kurtuldu 2002).

Deliorman Türklerinin kahve düşkünlüğü çevrelerinde bulunan Slav-Bulgarları da etkilemiştir. Bu nedenle, Şumnu (Şumen) şehrinin Slav-Bulgarlarına Deliormanlılar, Osmanlı Bulgarı derler. Çünkü, Şumnu Bulgarları da burada, kahveye, Türkler kadar düşkünlük göstermektedirler (Kurtuldu 2002).

1. Oda Kahvesi İçimi ve İşlevi

Deliorman'da dikkati çeken en önemli hususlardan biri, kahvenin, bir adamlık/erkeklik kimliği ile özdeşleşmiş bir içecek olması ve kadınlara yasaklanmış bulunmasıdır. Aslında, burada kahve, erkeğin kendisini kadından ayırmak ve onun üzerinde farklı ve üstün bir kimlik yaratmak için elinde ve tekelinde tuttuğu bir içecektir. Deliorman Türk yaşantısı içinde kadının kahve yapması ve içmesi ayıplanmanın çok ötesinde neredeyse günah işlemekle eş değerdir. İçki içmesi ile aynı anlamı taşımaktadır. Fakat bu içeceğin kendisine erkek tarafından yasaklanmış olması Deliorman kadını için öyle kanıksanmış bir durumdur ki, kadın ne bu içeceği gizli olarak içmeye çalışır, ne de tadından hoşlanır. Kendi hânesinde karısıyla kahve içtiği duyulan bir erkek de, ayıplanır ve kendi cemaati içinde neredeyse adamlık vasıflarını kaybeder. Zamanla bu durumla ilgi katı anlayış kısmen değişmiş olsa da, günümüzde, Türkiye'ye göç etmiş Deliorman kadınlarının da, bazen erkeklerin yanında kahve içmedikleri, bunu bir saygı unsuru ve ifadesi olarak devam ettirdikleri görülür.

2. Kahve çeşitleri, Pişirim ve Sunum Zamanları

Kahve, II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'den getirilmiştir. Ancak, savaştan sonra yaşanan kıtlık senelerinde kahvenin getirilemiyor olması ve diğer ekonomik zorluklar, yine de, Deliorman'da kökleşmiş kahve içme geleneğinin ortadan kalkmasını sağlayamamıştır.

Deliorman Türkleri, bu kıtlık ve yokluk yıllarında, *çavdar* ve *leblebi* kurutarak ve bunları kavurup çekerek kendi kahvelerini üretmişlerdir. Yine aynı dönemde, şeker kıtlığının yaşanması Deliormanlılar için kahve içmeye bir engel yaratmamıştır. Şeker yerine, *kamış balı* (şeker kamışı pekmezi) kullanarak kahvelerine tat vermişlerdir. Zamanla çavdar ve leblebi kahvesinin oluşturduğu tat ve alışkanlık, Türk kahvesinin bile önüne geçmiştir. Hatta, 1989 göçünden sonra Türkiye'ye yerleşen göçmenler büyük ölçüde bu alışkanlıklarını korumuşlar, burada zevkle çavdar ve leblebi kahvesi içmeyi sürdürmektedirler. Çavdar ve leblebi

kahvesi, bu kez göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde kurulan göçmen pazarlarından satın alınarak temin edilmektedir.⁶

Bütün bu hususiyetleri ile kahve, Deliorman adamının erkek kimliğini onaylayan sembolik bir unsur olarak odalarda ikram edilen tek içecektir. Oda muhabbetinde yapılan üç ayrı kahve vardır. Birinci kahve “*Hoşgeldiniz*” anlamı taşır ve odaya birkaç kişinin gelmesinden hemen sonra yapılır. Bu kahvenin içilmesi için herkesin gelmesi beklenmez ve kullanılan kahve de, bir önceki meclisin artan kahvesidir. Odanın “*has*” kahvesi muhabbetin başlamasından yaklaşık iki saat sonra yapılmaya başlanır. Üçüncü kahve, son kahvedir ve “*dağılma*” kahvesi olarak gecenin sonunda, yalnızca isteyenler için yapılır.

3. Kahve Pişirimi, Sunumu ve İçme Âdâbı

Kahvenin yapımı herkesin eline emânet edilmez. Has kahve yalnızca kahvenin ustası tarafından yapılabilir. Bunun dışında kahveyi sunan ve fincanları yıkayan kişiler de farklıdır. Oda ortamında kahve yapımı ve kotarımı için kullanılan araçlar şunlardır: 1.*kahve dolabı*: Kahvenin ateşlikte gevretildiği araç; 2.*değirmen*: Kahvenin gevretildikten sonra çekildiği âlet; 3. *çotuk*: Kahvenin çekildikten ve toz hâline getirildikten sonra içine konulan ve kapağı sıkıca kapatılan ağaç kap; 4. *ağaç kaşık*: Kahvenin döküldüğü ve köpürmesi için karıştırıldığı kaşık; 5. *burunsuz*: Kahvenin kaynatıldığı, tek kişilik ve ağız kısmı oldukça ince olan cezve; 6. *filcan (fincan)*: Kahvenin kotarıldığı (döküldüğü), kulpsuz, ağız kısmı oldukça yuvarlak olan ve altsız kullanılan filcan. Bu kahve takımının üzeri mutlaka bir çeyiz çevresi ile örtülmektedir.

Oda ortamında kahve fincanlarının temizlenmesi de kalıplaşmış bir şekilde gerçekleştirilir. Her fincan yıkayanın fincanından kahve içilmez. Kahve fincanı beş parmakla birden değil, sadece başparmağın biriyle yıkanır. Fincanların yıkanması da, yapılması gibi, kahve ikramının icrâsı içinde, doğrudan odada bulunanların gözü önünde gerçekleşir. Bu fincanların dışarıda, ya da başka bir yerde yıkanması söz konusu değildir.

Muhabbetin koyulaşmasıyla birlikte, kahvenin kotarımında usta sayılan kişi, kendi gösterimini yapmak için ateşliğin başına geçerek yerini alır. Kahve ustasının ateşliğin karşısına geçmesinden sonra yapacağı her hareketin kalıplaşmış, alışılmış ve anlamlandırılmış bir şekli vardır ve usta, bu düzen ve bütünlüğü bozmadan

⁶ Göçmen pazarlarından satın alınan ürünler kahve ile sınırlı değildir. Göçmenler, yine göçmenler tarafından Bulgaristan’dan getirilen her türlü yiyecek maddesi, eşya ve gereçleri bu pazarlardan satın almaktadırlar. Aslında bu ürünler maddi ihtiyaçları gidermenin ötesinde simgesel anlama ve işleve sahiptirler. Bu ürünler, farklı yerli gruplar açısından göçmenlerin kimliklerini ortadan kaldırmaya çalışmış Bulgar devletinin malı olarak görülse de, göçmenler için, göç ile birlikte geride bırakılmış tatların, kokuların, alışkanlıkların, hulasa şu andaki kimlik ve yaşantılarını yeniden yapılandırırken beslendikleri ve sığındıkları özlenen bir geçmiş anlamına gelmektedir.

icrâsını tamamlamak zorundadır. Kahve usatası, bu icrânın şeklini, süresini ve sırasını değiştirme hakkına sahip değildir.

Kahve ustası ateşliğin karşısına geldiğinde bir dizi üstünde çökerek oturur. Ustanın burada bağdaş kurması, ya da başka şekilde oturması söz konusu değildir. Oturduktan sonra, kahve tanelerini kahve dolabına koyup ateşin içinde hızlıca gevretmeye başlar. Bu kısmı hızlıca geçirmek esastır; çünkü, bunun ardından yapılacak iş oldukça zaman alacaktır. Dolaptan alınan kahve taneleri değirmene yerleştirilir ve toz hâlini alıncaya kadar çekilir. Değirmen sesi oda muhabbetini güdüleyici bir özelliğe sahiptir. Bir mikrofonun çevresindeki sünger gibi çevreden gelen bütün yabancı sesleri bastırarak, odada bulunanların konuşulan konular üzerinde yoğunlaşmasını sağladığı görülür.

Değirmen'de çekilen kahvenin kokusunun ve sıcaklığının dışarı çıkmamasına dikkat edilerek hızlı bir şekilde çotuğun içine dökülür. Bu sırada, burunsuza ısınması için konulan suyun üzerine kahve karıştırılır ve kahvenin kotarım kıvamını alması beklenir. Aynı zamanda, kahvenin içinden yukarıya doğru beyaz bir köpük yükselir. Eğer bu köpük fazladan kabarır ve alt-üst olursa, pişen kahve kesilmiş olur. Bu kahve kimseye sunulmaz. Kesilen kahve yanlışlıkla oda adamlarından birine sunulmuş olursa, adamın bu kahveyi geri çevirme hakkı vardır. Ölçüsünde pişirilip kabaran kahve, hızlıca ateşlikten alınır ve fincan'a kotarılır. Sunulacak her kahve, ayrı ayrı pişirilip yapılır.

Deliorman kahve fincanlarının, adam odası icrâsı içinde kendine özgü bir şekli ve kullanılış biçimi vardır. Bu fincanlara, "*Osmanlı Filcanı*" denir. Şekil bakımından incelendiğinde bunların kulpsuz ve ağız kısmına doğru oldukça genişleyen bir yapıları olduğu görülür. Bu özellikleri nedeniyle kahvenin hem sunuluş, hem de içiliş biçimi ayrı kalıplaşmış özellikler gösterir. Pişirilen kahveler saygınlık ve büyüklük sırasına göre sunulur.

Kahve sunan kişi, başparmağını fincanın ağzına, diğer parmaklarını da altına yerleştirerek, fincanı yanından tutuyor tarzında sunar. Fincanı üstünden tutan kişinin kahvesi kabul edilmez. Bu fincanların altlık kullanılmadan sunuluyor olması, kendiliğinden bir sunuluş biçimi yaratmıştır. Bu süre içinde kahve ustasının dikkat etmesi gereken çok önemli bir nokta vardır. Usta, kahveleri kendi eliyle sunmaz; fakat, sunan kişinin uygun sıraya göre kahveleri dağıtıp dağıtmadığına, ya da en önemlisi birisini atlayıp atlamadığına dikkat etmek zorundadır. Kahve sırası atlanmış, ya da unutulmuş bir kişi için bu durum adamlık kimliğine yapılmış bir kasıt, ya da hakaret olarak algılanır ve bu nedenle, çok özen gösterilir. Çünkü, bunun kırk yıl konuşulduğu söylenir.

Her kahve, herhangi bir altlık kullanılmadan, yanında bir kesme (küp) şeker ile birlikte ikram edilir. Hiçbir kahvenin içine şeker katılmaz. Oldukça koyu olan bu kahvenin husûsî bir içme biçimi vardır ve buna *kıtlama* denilir. Buna göre, önce bir kesme şeker alınarak ağızın yanak kısmına yerleştirilir; sonra, fincan yalnızca

başparmak ve öteki iki parmakla ağız kısmından tutulur ve aralıklı şekilde yudumlanır. Yudumlanan kahve yanakta bulunan şekerden aldığı tatlılıkla, ağır hareketlerle içilir. Kahvenin çabuk içilmesi görgüsüzlüğü ifade eder. Fakat, kahvenin kişilere göre değişen içme biçimleri de vardır. İtibar, yaş, eğitim düzeyi ve sosyal durumu, kişinin kahve içim tarzını etkileyebilir. Bu kişiler, kahve fincanlarını alttan kavrayarak tutar ve yavaş hareketlerle döndürerek içerler, fincanlarını yerde tutmazlar. Bunun için bağdaş kurduktan sonra, bir ayak dizin üstüne çıkarılarak, bacak ile ayak arasındaki bilek düzlüğü üzerine kahve fincanını yerleştirirler.

4. Oda'da Cigara İçimi

Kahvelerin içildiği sırada, adam odasında cigaralar sarılmaya ve içilmeye başlanır. Adam odasında cigara, ya *ağızlık* ya da *lüle* ile içilir. Odada bulunan bir kişinin kullandığı ağızlığın, ağızlık kısmının parlak olması o kişinin statüsünün yüksek olduğu konusunda fikir verir. Okumuş ve âlim kimselerin cigaralıkları ve tabakaları gümüştür (Kurtuldu 2002; Kaderli, N. 2002).

Görüldüğü gibi, oda içinde bütün bu unsurlar, statü belirleyici davranış biçimleri ve çeşitli eşyalar, sözsüz bir iletişim bağlamı içinde kendi anlam ve işlevleri ile kurum içinde yerlerini almaktadır.

h. Adam Odalarının Değişim Geçirmesi ve Yüklendikleri İşlevler

Bulgaristan'ın sosyalist ekonomiye geçiş sürecinde ve kooperatifleşme öncesinde Deliorman Adam Odaları köylerin iktisâdî faaliyetlerinin düzenlenmesinde çok merkezî bir işleve sahip olmuştur. Bu dönemde köyün sosyal ve iktisâdî devamlılığını sağlayan bütün ortak faaliyetler, burada belirlenmekte ve bu alanlarla ilgili bütün önemli kararlar da, yine burada alınmaktadır. Ancak, köylerde kooperatiflerin kurulmasıyla birlikte odaların bu işlevleri ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte, yeni dönemde, odalar, köyün sosyal yaşantısı içinde ortak karar verme alanı olma özelliğini kısmen de olsa, kimi alanlarda sürdürmüştür. Bunun en güzel örneği *oda danışıklığı* uygulamasının devam etmesidir. Bu uygulamaya göre köy içinde düğün, ya da dernek sahibi olacak bir kişinin ihtiyacı olan yardımlar, yine bu odalar içinde toplanılarak tespit edilir.⁷

Odanın görünen büyük ihtiyaçları karşılama yanında bireyler arasındaki ilişkileri de düzenlediği söylenebilir. Örneğin dargın kimseler, yine bu ortamlarda barıştırılır. Odada bulunan adamlar, dargın olan bu kişilere "*Kırın kafanızda birer çalı da artık bırakın bu dargınlığı*" (Kaderli, H. 2002) diyerek daha sıcak ve aslında bir yanıyla da zorlayıcı bir yöntemle onları barıştırırlar. Bu şekilde oda dışında belki de barışmayı aklının ucundan geçirmeyen kişiler, oda ortamının hâkim ve zorlayıcı

⁷ Deliorman'da sosyo-ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesinde odaların gördükleri işlevler ve oda danışıklığının kalıplaşmış icrâ biçimleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Kaderli 2008).

havası altında barışmak zorunda kalırlar. Bunun dışında, odalarda bazı arabuluculukların da yapıldığı da görülür. Fakat bu işler, genç yaşta olan kişiler için değil; sadece dul, ya da kimsesiz kişiler için yapılır. Çünkü, odaya gelen hiçbir adamın mahreminden, hânesinden ve hususiyetle karısı ve kızından burada söz edilemez.

Adam odaları, köyün günlük yaşantısı içinde sürekli olarak toplanılan yerlerdir. Fakat, bu günlük toplanmaların içinde maksadı belirli ve açık olanlar da vardır. Örneğin Mevlid ayında erkeklerin mevlid verdikleri yerler, yine odalardır. Bunun dışında, Aş (aşüre) ayında erkekler, sırayla her hânenin odasında toplanarak hânenin sevâbına toplu halde aş yerler (Kaderli, H. 2002).

Odalari siyâsî boyuta taşıyan durumlar da zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Özellikle Deliorman köylerinde yapılan muhtar seçimlerinde bu odaların âdetâ bir parti hüviyeti kazandığı görülür. Muhtarlığa aday kişilerin kendilerini destekleyen farklı gruplar olması sebebiyle, özellikle adaylar bazı odaları kendi propaganda ve kampanya merkezi olarak kullanırlar (Haşimoğlu 2002).

Bulgaristan'ın 1965'lerden sonra başlattığı köy kalkınması sürecinde Deliorman köylerinde birçok amaçlı halk eğitim kursları açılmıştır. Fakat devlet bu kurslar için ayrı bir bina, ya da yer arama ihtiyacı duymaz, çünkü bu iş için uygun birçok oda vardır. Bu nedenle devlet her mahalleden bir oda kiralayarak, her odada farklı bir kurs başlatmıştır. Kurs için getirilen hocalar ve eğitmenler de, yine bu odalarda ağırlandı (Kaderli, S. 2002).

i. Genç Odaları

Yalnızca 25 yaşın altında olan erkeklerin de toplandıkları odalara, genç odaları denir. Çoğunlukla gençlerin katıldığı bu odaların adam odasında olduğu gibi ağır ve kalıplaşmış bir icrâ töresi yoktur. Bu odalar gençlerin istedikleri zaman eğlenme amaçlı olarak toplandıkları yerlerdir. Genç odalarında sabahlara kadar *zilli maşa*, *darbuka* ve *daira* çalgıları eşliğinde türkü söylenerek oyunlar oynanır. Bu çalgıların bulunmadığı ortamlarda bile gençler, kahve fincanlarını birbirine vurarak ezgi oluşturmaya çalışırlar. Bu eğlence ortamı içinde kalıplaşmış olarak söylenen bir *sıra türküsü* vardır. Odada bulunan her genç sırayla bir türkü söylemek zorundadır.⁸

Türkü söylemede sırası gelen ama, söylemeyi reddeden, sırasını atlatmaya çalışan olursa gençlerden biri bu kişinin başına bir lamba tutar ve bu yolla, o kişi mahkum haline getirilir. Buna rağmen hâlâ direniyorsa, bütün gençler onun üzerine *yıvıltı* (üzerine çullanma) yaparlar. Bunun dışında bu odalarda oynanan belirgin oyunlar vardır. Bunlardan en önemlisi güreştir. Gençlerin oda ortamına heyecan

⁸ Deliorman Türk sözel kültürü içinde müzik geleneğinin yetişkin erkeklere özgü icrâ bağlamları adam odalarıdır. Adam odalarının kalıplaşmış töresi bağlamında Deliorman müzik icrâları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Kaderli 2006).

katmak istedikleri zamanlarda iddialı bir oyun oynadıkları görülür. Bu oyunlardan biri şudur: Birkaç sokak ötede bir ağaç vardır ve bu ağaca gözü bağlı olarak kim ulaşır ve geri dönmeyi başarırsa diğer gençler ona lokum ısmarlar. Eğer genç iddiaya girdiği halde ağacı bulamaz ve ulaşamazsa bu sefer kendisi herkese lokum ısmarlar.

Karlı kış gecelerinde, özellikle dolunay'ın görüldüğü zamanlarda köy gençleri odada toplanarak kızak kayarlar ve bir süre kaydıldıktan sonra, tekrar odaya dönerler ve misir (mısır) patlatırlar. Gecenin sonunda acıkan gençler, oda sahibinin ikram ettiği ceviz ve sıcak ekmeği yedikten sonra evlerine dağılırlar. Bu ortamda kahve içilmez, onun yerine şerbet ikram edilir.⁹

III. Sonuç

Deliorman sözlü kültüründe burada ele alıp incelemeye çalıştığımız adam odası, tabiatı ve özellikleri itibariyle bir sözlü ortam kurumudur. Bu kurumda, Deliorman toplumunun Adam odaları çok yönlü bir hüviyete sahip bir sözlü kültür ortamı yaratması, kurumu ve gelenektir. Osmanlı Türklerinin ve daha sonra, Bulgaristan slavlarının idaresi altında bu odalar, Deliorman Türklerinin sosyo- kültürel yaşantısı

⁹ Deliorman'da genç odaları, genç ve bekâr erkeklerin adam odalarına kabul edilmelerinden önce üyesi oldukları bir örgütlenme biçimidir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde de, yaş esasına bağlı olarak birbirinden ayrılan erkeklere özgü sosyalleşme ortamları ve örgütlenme biçimleri mevcuttur. Ankara'nın Kızılcıhamam-Örencik köyünde köy gençlerin oluşturduğu teşkilata "Delikanlı Örgütü" adı verilmektedir. Örgütün toplanma ve faaliyet yeri köy odası veya bir köy evidir. Örgüte katılımın, delikanlı başı seçmenin ve birlikte organize edilen her türlü sosyal faaliyetin kalıplaşmış bir uygulama biçimi söz konusudur. Ahlak kurallarına bağlılık ve teşkilatın iç gizliliğine sadakat örgüte kabulde ve örgütten çıkarılmada esas alınan kurallardır. Örgütün düğün-dernek ve fefene (kış gecelerinde yapılan eğlence) adı verilen iki temel eğlence ortamı vardır. Delikanlı örgütünün başlıca gelir kaynağı, "salma" adı verilen üyelik aidatı ve özellikle düğünlerde erkek tarafından alınan "zırtapoz" parasıdır (Balaman 1971-1972). Benzer şekilde Deliorman'da genç odası üyesi olan gençler de, özellikle sonbahar'da bir bereket ritüeli olan "saya gezmesi"ne çıkarak her haneden yiyecek, buğday ve para toplarlar. Bu toplananların bir kısmını gönüllü bir kişiye satan gençler ellerindeki para ile oda eğlencesi düzenlerler. Düğün törenlerinde oda gençleri, düğünün başından sonuna kadar "düğün bayrağını" taşıdıkları için, düğün sonunda bu bayrağı damadın babasına para karşılığında satarlar. Oda gençlerinin düğünlerden elde ettikleri bir diğer kazanç da, kız evinden gelin almaya gelen erkek evi yakınlarından kestikleri "toprak bastı parası"dır. İzmir, Manisa ve Denizli'nin birçok köyünde de, gençlere özgü köy odaları vardır. Bu bölgede "Delikanlılar Odası"na girebilmenin kuralı üye olmaktır. Üyeliğe kabul törenle gerçekleştirilir. Delikanlılar Odası, kış günlerinde düzenlenen eğlenceler için bir ortam olmanın dışında, köyün her türlü iş ve organizasyonuna katkıda bulunan bir örgüttür (Ekici 1990).

Balıkesir- Dursunbey'de gençlerin oluşturdukları topluluğa "Barana" adı verilmektedir. Barana üyesi olan gençlerin düzenledikleri sohbetlerde, türküler söylenir, dans edilir ve çeşitli oyunlar oynanır (Karabulut 1986).

DELIORMAN TÜRK SÖZEL KÜLTÜRÜNDE ADAM ODALARI VE ODA GELENEĞİ

çinde birçok işleve sahip görülmektedir. Deliorman Türk kültürünün kimi özelliklerini kendi bağlamı içinde geçmişten geleceğe taşıyan adam odaları, her iki dönemde siyâsî, sosyal ve iktisâdî değişmelere uğramıştır. Aynı zamanda, Deliorman Türklerinin yer değişimini ifade eden 1989 göçü ve onun yarattığı travmatik olgular da bu değişmelere yeni bir boyut kazandırmıştır. Bütün bu derin ve köklü değişim süreçlerine karşılık, adam odaları, kendini korumuş ve devam ettirmiştir. Birbirinden farklı süreçler içinde varlığını sürdürmeye çalışan adam odaları, bu arada birçok işlevini yitirmiş ve birçok unsurunu da kaybetmiştir. Böyle olmasına rağmen, Türkiye'ye göç edip burada yaşayan Deliormanlılar, bugün adam odası kurumunu/geleneğini, toplu ve yoğun olarak yaşadıkları yerlerde devam ettirmektedir. Ancak, bugün bu oda toplantılarına sadece yaşlı kuşak mensupları katılmaktadır.

Bugün, her Deliormanlılar mahallesinde, mahallenin içinde yaşayan yaşlı sayısına bağlı olarak birkaç adam odası bulunmaktadır. Müstakil evlerde yaşayan göçmenler, bodrum katlarını, ya da evlerinin içinden bir odayı adam odası olarak kullanmaktadırlar. Fakat odalar buldukları yer itibarıyla tamamen değişikliğe uğramışlardır.

Eskiden, kaçarlı olmanın bir sonucu olarak evlerin asıl girişinden uzak yerlere yapılan odalar, şimdi ev halkının yaşadığı evin içinde bile yer alabilmektedir. İç düzenlemesi bakımından bu odaların görünümü değişmiştir. Odaların iç döşemesinde kullanılan eşyalar, bugün anlam ve işlev değiştirerek birer antika, saklanması gereken tarihî kalıntılar/eşyalar gibi değerlendirilmektedir. Bu nedenle şimdiki adam odasının eşyalarını, hânenin artık kullanmadığı eskiler oluşturmaktadır. Bütün bunlar içinde odanın değişmeyen tek unsuru kahve içimidir. Fakat kahvenin de yapılma ve içilme şeklinde çeşitli değişimler meydana gelmiştir.

Odalarda bugün de, hâlâ kahve dışında bir ikram sunulmaz; fakat, kahve artık ne ustası tarafından, ne de kalıplaşmış şekline ve araçlarına uygun olarak yapılmaktadır. Elektronik araçların sağladığı kolaylıklar oda içine de taşınmıştır ve bu nedenle, kahve artık elektrikli cezveler içinde pişirilmektedir.

Döşeklerin kalkması ve yerine sandalye ve koltukların gelmesinden sonra, kahvenin kişinin statüsüne göre kalıplaşmış içilme şekilleri de ortadan kalkmıştır. Fakat bütün değişmelere ve dönüşmelere rağmen, televizyon adam odasına girmeyi başaramamıştır. Geleneksel oda muhabbeti içeriğinde meydana gelen farklılaşmalara rağmen, aynı yapısını ve icrâ şeklini sürdürmektedir. Çoğunlukla yatsı namazından sonra odaya toplanan yaşlıların, odaya giderken giydikleri kıyafetlerinde doğal bir değişme söz konusudur.

Bugün artık, göçmen odalarında konuşulan konular da tamamiyle değişmiştir. Günümüzde oda muhabbetin tamamını günlük siyasi değerlendirmeler kaplamaktadır. Ancak, bu durum oda müdavimi olan yaşlı Deliorman erkeleri açısından şu şekilde değerlendirilmektedir:

“Biz ötede(Bulgaristan’da) bir gün bile olsun siyasetten paradan konuşmazdık, biz burada öğrendik bunu. Çünkü hepimizin tek derdi bu. Uşaklarımız gece gündüz çalışıyor, zoru zoruna bir hayat. Biz eskiden odada bir şeyler öğrenirdik. Ama o zamanlar hiçbirimizin bir somun dışında bir derdi yoktu, burada herşey değişti. Sen gel de uşağının şimdi bu telaşın içinde odaya gelmesini bekle olacak iş değil. Konuşulanlar tabii değişir şimdi odada biz gibi yaşlılar dışında kim geliyor ki buraya..” (Kaderli, N. 2002).

Değişen şartlar içinde geçirdiği dönüşümlere rağmen adam odası, günümüzde özellikle yaşlı Deliormanlı göçmenler üzerinde yadsınamaz terapitik bir işleve sahiptir. Bu bağlamda odalar, travmatik göç deneyiminin ve göçün her aşamada ortaya çıkardığı psiko-sosyal ve kültürel değişimlerin normalize edilerek kabul edilebilir hale getirildiği güvenli ve tanıdık ortamlardır. Diğer bir deyişle odalar, şimdiki zamanın gerçekliği çerçevesinde geçmişin hatırlandığı ortamlar değil; geçmişi temel alan bir bilinç içinde şimdiki zamana ait üstesinden gelinmeye çalışılan gerçekliklerin anlatı yoluyla anlamsal olarak yeniden yapılandırıldığı ortamlardır. Bir bakıma, yaşlıların yoğun olarak geçmişe yönelmeleri, şimdiden kaçış olarak tehlikeli görünse de, hayatlarına devam etmek ve göçün kişisel ve kolektif kimlikleri üzerinde yarattığı bölünmüşlük ve sabit olamama duygusundan kurtulmak için kullandıkları doğal bir mekanizmadır. Sonuç olarak, adam odaları, günümüzde göçmen grup kimliği ve kültürünün tanımlandığı, aktarıldığı ve deneyimlendiği ortamlardır. Yaşlı göçmenlerin hâtıraları ve anlatıları, gençlerin, göçmenlik bilincini ve kimliğini oluşturan unsurların neler olduğunu ve bu kimliği oluşturan geçmişin neleri içerdiğini öğrenmeleri ve benimsemeleri sürecinde büyük bir işleve sahiptir.

Kaynaklar

- Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, (1985), (Haz. A. Nihal Atsız), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AKÇA, Kemal, (1945), “Eski Köy Odaları”, **Folklor Postası**, I, 6: 3-4.
- ATAMAN, Mustafa, (1978), “Konya Köylerinde Misafir Odaları”, **Türk Folklor Araştırmaları**, XVIII, 351: 2467-2468.
- BALAMAN, Ali Rıza, (1971-1972), “Örencik Köyü Delikanlı Örgütü”, **Antropoloji**, 6: 267-276.
- BAŞOĞLU, Bekir, (1981), “Köy Odaları, Ay ve Güneşe Dair”, **Türk Folkloru**, II, 22: 19-20.
- BAYRI, Mehmet Halit, (1938), “Dursunbey’de Kış Sohbetleri”, **Halkbilgisi Haberleri**, VII, 78: 121-125.
- BİLİR, Mehmet, (2004), “Geleneksel Köy Odalarından Çağdaş Halk Odalarına Halk Eğitimi Açısından Tarihsel Bir Bakış”, **Folklor/Edebiyat**, X, 37: 9-16.
- DAĞLI, Hikmet Turhan, (1935), “Sohbetler ve Gezekler”, **Halkbilgisi Haberleri**, IV, 45: 212-216.
- DEMİRAY, M. Güner, (1979), “Gemerek’te Odalar”, **Türk Folkloru**, I, 4: 21-22.
- EKİCİ, Metin, (1990), “Batı Anadolu Köy Odaları”, **Türk Kültürü**, 332: 744-751.

- ER, Tülay, (1988), *Simav İlçesi ve Çevresi Yâren Teşkilâtı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yayınları.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, (1984), *Seyahatnâme-Rumeli, Sokol, Edirne*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÜZELBEY, Cemil Cahit, (1983), “Gaziantep’te Oda(Selâmlık)lar ve Oda Âlemleri”, **Türk Folkloru**, V, 53: 3-4.
- HOCA SADEDDİN EFENDİ, (1974), *Tâcü’r-Tevârih II*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- JIREČEK, C, (1889), “Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen, Sowie die Völkerschafter der Gagauzi und Surguçi im heutigen Bulgarien”, *Sitzungsberichte der Königlich-böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Philos-Geschichtliche Klasse*, Prag.
- KADERLİ, Zehra, (2004), *Deliorman(Bulgaristan) Türk Sözel Kültüründe Geçiş Törenleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KADERLİ, Zehra, (2006), “Deliorman Türk Sözel Kültüründe Müzik Geleneği”, **Türkbilig: Türkoloji Araştırmaları**, 11 Bahar, 118-148.
- KADERLİ, Zehra, (2008), “Deliorman’ın Aydoğdu Köyünde Meci / İmece”, **Türkbilig: Türkoloji Araştırmaları**, 16 Güz, 90-112.
- KARABULUT, Murat, (1986), “Dursunbey’de Barana Sohbetleri”, **Türk Folkloru**, 85: 12-16.
- KIEL, Michael, (1994), “Deliorman”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 141-144.
- KOWALSKİ, Tadeusz, (1945), “Deliorman”, *İslâm Ansiklopedisi*, III, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 517- 518.
-, (1949), “Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili, (Çeviren: Ömer Faruk Akün), **Türk Dili ve Edebiyatı**, III, 3-4: 477-500.
- KUTSAL, Muzaffer, (1961), “Şabanözü’nde Yâren Seçme Usulü”, **Türk Folklor Araştırmaları**, VI, 143: 2412-2413.
-, (1965), “Köy Odaları”, **Türk Folklor Araştırmaları**, IX, 193: 3818.
- KUZUCULAR, Emin, (1982), “Şarkışla’nın Akçakışla Bucağındaki Köy Odaları ve Kültürümüze Hizmetleri”, **Türk Folkloru**, IV, 38: 20-25.
- NEŞRÎ, Mehmed, (1984), *Neşri Tarihi*, (Haz. M. Altay Köymen), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- NUMAN, İbrahim, (1981), “Çankırı’da Yâren Sohbetleri ve Sohbet Odaları”, **Vakıflar Dergisi**, 13: 591-633.
- ÖNAL, Ülkü, (1986), “Çankırı’da Yâren Sohbetleri I-II”, **Türk Folkloru**, 82: 1-8, 83: 8-11.
- ÖZEN, Halil Sami, (1977), “Divriğ’de Evler, Odalar ve Kış Gecesi Eğlenceleri”, **Sivas Folkloru**, IV, 48: 13-14.
- SUBAŞI, Muhsin İ., (1991), “Halk Kültürü Açısından Köy Odalarında Sîret ve Halk Hikayeleri Okuma Geleneği”, *Erciyes Yöresi I. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri: Erciyes Üniv. Yayınları: 75-80.

USLU, Necati Asım, (1986-1987), “Çankırı Yâran Sohbetleri ve Oğuz Tôresi I-II”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, XV, 4: 57-64, I, 1: 40-63.

Kaynak Kişiler

- HACIOĞLU, İbrahim (2002) (Bulgaristan / Yusufhanlar 1928, İlkokul Mezunu) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.
- HAŞİMOĞLU, Mehmet (2002) (Emberler / Bulgaristan 1934, İlkokul Mezunu) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.
- HATIPOĞLU, Mehmet (2002) (Emberler / Bulgaristan 1935, İlkokul Mezunu) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.
- KADERLİ, Hayrettin (2002) (Aydoğdu / Bulgaristan 1952, İnşaat Teknikeri) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.
- KADERLİ, Nuri (2002) (Aydoğdu / Bulgaristan 1937, İlkokul Mezunu) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.
- KADERLİ, Sebile (2002) (Aydoğdu / Bulgaristan 1953, Lise Mezunu) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.
- KADERLİ, Zehra (2002) (Bohçalar / Bulgaristan 1934, İlkokul Mezunu) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.
- KURTULDU, Mustafa (2002) (Emberler / Bulgaristan 1930-2007 Bursa, İnşaat Ustası) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.
- ÖZTÜRK, Mehmet (2002) (Emberler / Bulgaristan 1925, İlkokul Mezunu) ile yapılan derlemenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metni Z.K. arşivindedir.